

1
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ДВОРНІКОВА Надія Степанівна

УДК 378.0143.(477)(043).3

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-
ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

КИЇВ – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті вищої освіти АПН України.

Науковий керівник -

доктор філософських наук, професор,
дійсний член АПН України
Андрущенко Віктор Петрович
Національний педагогічний
університет
імені М.П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Ковальчук Володимир Юльянович,
Дрогобицький державний
педагогічний
університет ім. Івана Франка,
завідувач
кафедри математики та методики
викладання математики початкового
навчання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Уваркіна Олена Василівна,
Національний педагогічний
університет
імені М.П. Драгоманова,
вчений секретар університету.

Захист дисертації відбудеться “24” лютого 2009 р. о 16.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “22” січня 2009 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В.Д.Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За роки незалежності України під впливом глобалізаційних процесів, що відбуваються в усіх сферах суспільства, навчально-виховний процес у вітчизняних вищих навчальних закладах зазнав суттєвих змін й зорієнтований на досягнення світових освітніх стандартів. Цьому сприяють державна політика в галузі освіти, втілена в Конституції України, Законі «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, відповідних указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, нормативно-правовій базі вищої освіти, розробленій Міністерством освіти і науки України. Зокрема у Національній доктрині розвитку освіти України зазначено, що головним ресурсом укріплення авторитету і конкурентоздатності держави на міжнародному рівні стає вища освіта.

Пошук якісно нових підходів до підготовки фахівців відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня детермінує необхідність модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України, що знайшло відображення у Наказі Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 № 49 „Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки”.

У працях В.П.Андрущенка, В.П.Бежа, І.А.Зязюна, К.В.Корсака, В.Г.Кременя, В.М.Литвина, В.І.Лугового, М.І.Михальченка та інших вказується на необхідність упровадження у вищих навчальних закладах демократичних реформ, завдяки яким стає можливою модернізація навчально-виховного процесу. Один із ключових напрямків таких реформ значною мірою формується під впливом Болонської декларації.

Ситуація початку ХХІ століття вказує на зростаючу актуальність орієнтації вітчизняної вищої освіти на європейську модель. У зв'язку з цим у 2004 р. в Україні розпочато активне впровадження основних ідей, наведених у Болонській декларації. Теоретичне обґрунтування освітніх модернізаційних процесів в умовах входження України в єдиний освітній простір знайшло відображення у роботах В.П.Андрущенка, В.М.Бебика, Я.Я.Болюбаша, С.М.Гончарова, В.С.Журавського, М.З.Згуровського, В.Г.Кременя, В.С.Мошинського, М.Ф.Степка та інших. Як зазначають вчені, сліпе копіювання Болонської системи не забезпечить досягнення позитивних результатів через значну розбіжність між соціально-економічною ситуацією, історико-культурними традиціями і менталітетом людей у нашій державі та країнах Європи. Цим зумовлена актуальність проблеми модернізації навчально-виховної діяльності у вищих навчальних закладах України з метою наближення її до загальноєвропейських

стандартів з одночасним урахуванням наукового потенціалу та практичного досвіду національної вищої школи.

Водночас, як показує аналіз літературних джерел, відсутні системні дослідження, пов'язані з обґрунтуванням педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах, необхідних для входження вищої освіти України в європейський освітній простір.

Викладене вище свідчить про актуальність та доцільність дослідження теми: **«Педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах»**, спрямованого на усунення протиріччя між об'єктивною необхідністю модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України та відсутністю теоретичного обґрунтування педагогічних умов її здійснення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми відділу педагогіки і психології вищої школи Інституту вищої освіти АПН України “Психолого-педагогічне проектування особистісно зорієнтованих технологій навчання і виховання у вищих навчальних закладах” (номер державної реєстрації 0103U000963). У межах цієї теми дисертантом здійснено аналіз модернізаційних процесів у системі вітчизняної вищої освіти в умовах кредитно-модульної системи організації навчання.

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Інституту вищої освіти АПН України (протокол № 1/9 від 24 січня 2008 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 2 від 26 лютого 2008 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах на сучасному етапі впровадження європейських норм і стандартів в освіті.

Завдання дослідження:

1. Здійснити порівняльний аналіз навчально-виховного процесу у зарубіжних і вітчизняних вищих навчальних закладах з метою трансформації зарубіжного досвіду модернізації навчально-виховного процесу в систему вищої освіти України.

2. Визначити провідні педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах на сучасному етапі їх розвитку.

3. Експериментально перевірити ефективність впливу обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу на якість підготовки студентів вищих навчальних закладів.

Об'єкт дослідження — навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах України.

Предмет дослідження — педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах як чинник підвищення рівня якості вищої освіти України на етапі її входження в єдиний європейський та світовий освітній простір.

Гіпотеза дослідження. У дослідженні були висунуті та піддані перевірці припущення про те, що модернізація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України відбуватиметься успішно за таких педагогічних умов: а) організаційних, пов'язаних із демократизацією освітнього середовища на всіх рівнях системи вищої освіти; б) змістово-процесуальних, детермінованих трансформацією європейських стандартів у вітчизняний освітній простір та переходом на кредитно-модульну систему організації навчального процесу; в) особистісно-розвивальних, спрямованих на самореалізацію і соціалізацію особистості, виховання її у дусі загальносвітових культурних і наукових традицій. У сукупності вони забезпечать підвищення рівня навчальних досягнень студентів, оптимізують підготовку майбутніх фахівців у вітчизняних вищих навчальних закладах.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження: систематизацію і класифікацію накопиченого вітчизняного, європейського і світового досвіду використано з метою виокремлення умов модернізації навчально-виховного процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах; аналізу історичного підґрунтя виникнення Болонського процесу як явища; сутності модернізації європейської освіти; мотивації необхідності такої модернізації в Україні; з'ясування спільних і відмінних рис навчально-виховної діяльності в європейських та українських вищих навчальних закладах. На базі цього обґрунтовано синтетичний критерій і показники оцінки якості модернізації навчально-виховного процесу; завдяки використанню теоретичних методів дослідження (аналіз і синтез, індукція і дедукція, узагальнення, аналогія) визначені пріоритети навчально-виховної діяльності у вищих навчальних закладах і педагогічні умови її модернізації; педагогічний експеримент проведено з метою перевірки ефективності педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ України, який дозволив здійснити моніторинг успішності студентів контрольних та експериментальних груп, а також навчально-виховної діяльності окремих факультетів вищих навчальних закладів, задіяних в експерименті; достовірність результатів експерименту перевірялася шляхом використання методів математичної статистики за U-критерієм Манна-Уїтні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* обґрунтована сукупність педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України, до

якої ввійшли організаційні умови, пов'язані з демократизацією освітнього середовища на всіх рівнях системи вищої освіти; змістово-процесуальні, детерміновані трансформацією європейських стандартів у вітчизняний освітній простір та переходом на кредитно-модульну систему організації навчального процесу; особистісно-розвивальні, спрямовані на самореалізацію і соціалізацію особистості, виховання її у дусі загальносвітових культурних і наукових традицій.

Удосконалені принципи навчання у вищій школі шляхом доповнення їх демократичними принципами модернізації навчально-виховного процесу.

Дістали подальшого розвитку поняття «модернізація навчально-виховного процесу», «демократизація навчально-виховного процесу», «педагогічні умови модернізації», «виховна технологія», які характеризують навчально-виховну діяльність у вищих навчальних закладах на сучасному етапі їх розвитку.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується ефективним навчально-виховним процесом з використанням обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов його модернізації у вищих навчальних закладах, де був організований і проведений педагогічний експеримент, а також в інших вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» з дотриманням цих умов.

Упровадження одержаних результатів підтверджують довідки Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (довідка № 1/25-353/1 від 22.10.08р.), Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (довідка № 273-10 від 29.10.08р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 04-10/1809 від 01.10.08р.), Карпатського інституту підприємництва Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (довідка №142 від 21.10.08р.)

Результати дослідження готові до використання у вищих навчальних закладах з метою модернізації навчально-виховного процесу, у науковій діяльності викладачів, пов'язаній зі змістом, формами і методами навчання у вищій школі, а також науковцями, сфера інтересів яких стосується підготовки майбутніх фахівців до роботи в сучасних умовах демократизації суспільства.

Апробація результатів дисертації здійснювалася шляхом їх оприлюднення на:

- Міжнародних науково-практичних конференціях: „Розбудова держави: освіта, наука, економіка” (Хуст, 2004); „Сучасні педагогічні технології і освітні системи XXI століття” (Кіровоград, 2007); „Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому

середовищі” (Київ, 2007);

- Всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Актуальні питання гуманітарних, економічних і правових наук та їх інформаційне забезпечення” (Хуст, 2001); „Кредитно-модульна система організації навчального процесу” (Житомир, Київ, 2007);

- звітно-наукових конференціях університету „Україна” (2003 – 2007 рр.) на засіданнях відділу педагогіки і психології вищої освіти Інституту вищої освіти АПН України (2004 – 2008 рр.) та кафедри менеджменту університету „Україна” (2004 – 2008 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дослідно-експериментальної роботи висвітлені в 12 публікаціях автора, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях, 9 статей у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 185 сторінки, з них 169 сторінок основного тексту. Рукопис містить 21 рисунок, 12 таблиць. У дисертації використані 222 літературних джерела, з них 25 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається об’єкт, предмет, мета, гіпотеза, методи дослідження, розкриті наукова новизна і практичне значення результатів дослідження. Наведено дані щодо їх апробації та впровадження.

У першому розділі **“Модернізація навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів як наукова проблема”** проаналізований понятійний апарат і уточнені базові поняття, покладені в основу дослідження. Здійснений історичний аналіз формування і розвитку парадигми сучасної навчально-виховної діяльності європейських вищих навчальних закладів (ВНЗ), а також чинників, що призвели до наявних реформ. Показано, що європейська вища освіта переважно намагається наслідувати основні принципові моменти американської освітньої системи, які є підґрунтям економічної успішності США.

Модернізувати той чи інший процес означає зробити його сучасним, привести у відповідність до вимог часу. З поміж різних трактувань ми надаємо перевагу визначенню модернізації в освіті як динамічного і системного процесу, зумовленого потребою у радикальних позитивних змінах під впливом суспільно-економічних і політичних чинників, що проявляють себе в різних сферах суспільного життя. Важливо й те, що модернізація відбувається за конкретною моделлю, в якій гармонічно поєднуються традиції і цінності освіти кожної держави. Сучасні

модернізаційні процеси в вищій школі за своєю сутністю відмінні від попередніх реформ, які мали в ній місце тим, що модернізація відображає загальнонаціональні інтереси, детерміновані тенденціями світового розвитку вищої освіти. Модернізація навчально-виховного процесу є складовою загальної модернізації суспільства, що відбувається в усіх його сферах.

Досвід модернізації освіти передових держав світу, незважаючи на наявні відмінності, досить універсальний. Дослідження показало, що в основу модернізації освіти європейських держав покладено надбання американської вищої школи. У цій країні вже на початку XIX століття були сформульовані два основних принципи вищої школи – суверенітет навчального закладу і свобода для студентів у виборі предметів та курсів; в 1820 р. введена система кредитів для оцінювання навчальної успішності; у першій половині XX століття була сформована система акредитації ВНЗ та незалежного оцінювання якості освіти; в 1991 р. відбувся перехід від традиційної системи іспитів до системи тестування. Всі ці надбання в 1998 р. знайшли відображення в Болонській декларації, згідно з якою зараз здійснюється навчально-виховна діяльність у вищих навчальних закладах країн ЄС.

Розкрита етапність розвитку європейської вищої освіти в XX столітті. Показано, що вона охоплює три основні етапи: перший етап (1957-1982 рр.) – починаючи з підписання Римського договору до формування перших комп'ютерних мереж (на кшталт мережі EURYDICE); другий етап (1983-1992 рр.) – етап уточнення проблематики кооперації вищої освіти країн ЄС; третій етап (1992 р. і до теперішнього часу) характеризується кооперацією вищої освіти Європи в зв'язку з активним поширенням ідей Болонського процесу. Тобто, на цьому етапі переломним моментом розвитку системи європейської вищої освіти стала Болонська декларація, яка з'явилася внаслідок прийняття низки документів: Університетської хартії (1988 р.), Лісабонської конвенції (1997 р.) і Сорбонської декларації (1998 р.). На сьогодні в країнах Європи Болонський процес пройшов наступні етапи: 1) Болонська декларація, 18-19 червня 1999 р. (м. Болонья, Італія) та Конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій, 29-30 березня 2001 р. (м. Саламанка, Іспанія); 2) Празьке комюніке, 18-19 травня 2001 р. (м. Прага, Чехія); 3) Берлінський саміт, 18-20 вересня 2003 р. (м. Берген, Норвегія).

На основі порівняння стану вітчизняної вищої освіти та вищої освіти країн ЄС і США виокремлені наступні етапи розвитку вищої освіти України: становлення вищої освіти європейського (світового) рівня (кінець XIX – початок XX століть); відродження української вищої школи на базі поєднання національної ідеології з ідеєю демократизації (1917 – 1920 рр.); становлення і розвиток радянської вищої школи на класовому підґрунті і

комуністичній ідеології (1920 р. – початок 80-х рр.); застійні та кризові явища в радянській вищій школі, які виникли, зокрема, через неприйняття інформаційних технологій (початок 80-х рр. – 1991 рр.); перехід від радянської до національної системи вищої освіти (1991-1996 рр.); створення сучасної системи вищої освіти на базі інформаційних технологій (1996-2003 рр.); модернізація створеної системи вищої освіти з орієнтацією на європейські демократичні принципи, викладені в Болонській декларації.

На прикладі країн ЄС з'ясовано, що до європейських демократичних детермінант модернізації навчально-виховної діяльності ВНЗ відносяться: конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці; адекватність сучасній світовій економіці та науково-технічному прогресу; академічна і професійна мобільність; неупереджене ставлення до національних дипломів і кваліфікаційного рівня фахівців; модульна структура і професійна орієнтованість освітніх програм; наявність незалежних систем акредитації і контролю якості освіти; європейський стандарт якості вищої освіти; навчання впродовж усього життя; конкуренція між ВНЗ при зміцненні їх співробітництва; зростання престижності вищої освіти і розширення її експортного потенціалу.

На основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів визначені теоретичні аспекти модернізації навчально-виховного процесу в вищих навчальних закладах. Проведений порівняльний аналіз європейської та української систем вищої освіти із виокремленням особливостей, що стосуються навчально-виховної діяльності, дозволив з'ясувати сучасний стан обох систем з метою подальшого виявлення та обґрунтування педагогічних умов модернізації вітчизняної вищої освіти.

Сучасні тенденції глобалізації, як об'єктивні закони розвитку цивілізованого суспільства, роблять закономірним процес демократичних змін у вищій освіті. Він проявляється у переході до двоциклового (дворівневого) навчання, розробці інтернаціональних та транснаціональних навчальних програм світового рівня, покращенні вивчення іноземних мов, уведенні системи тестування при оцінюванні знань, переході до системи кредитів, створенні незалежних організацій для контролю якості освіти та умов для підвищення мобільності студентів та викладачів, посиленні інтеграції науки і освіти за провідної ролі першої, визнанні вітчизняних дипломів і кваліфікацій за кордоном, чіткій орієнтації вищої освіти на працевлаштування випускників. Демократичні зміни навчально-виховного процесу у вітчизняних ВНЗ за вказаними напрямками дають змогу розв'язати наукову проблему його модернізації.

У другому розділі **“Теоретичне обґрунтування педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах у контексті європейських стандартів”** розглянуті засади дослідження педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу

у ВНЗ, розкрита сутність цих умов з урахуванням особливостей вітчизняної вищої освіти. Оскільки досліджуваний процес має відповідне демократичне підґрунтя, на сторінках розділу характеризується його зміст.

Розробка педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ охоплює три типи відношень: студент - навчально-виховний процес; студент - викладач; студент - студент.

Перший тип розкривається через виховання у душі загальносвітових культурних і наукових традицій; виховання національної самосвідомості на фоні прищеплення ідеалів світового та європейського гуманізму. Другий тип стосується індивідуального підходу до кожної особистості, створення демократичної системи управління (самоуправління) на всіх рівнях системи вищої освіти; формування демократичних навчальних традицій. Третій тип характеризується наближенням рівня навчально-виховного процесу до загальноєвропейського, чітко вираженою професійною орієнтацією навчально-виховного процесу з урахуванням українських соціально-економічних реалій.

Однією з найважливіших теоретичних засад процесу модернізації є врахування національних історико-культурних цінностей, властивих як українському суспільству загалом, так і національній системі вищої освіти, зокрема. Тобто, для модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах важливо не втратити, а примножити національну культуру, й водночас збагатитися світовими культурними цінностями.

До теоретичних засад модернізації навчально-виховного процесу відносимо також максимальне наближення умов модернізації до українських соціально-економічних реалій, що дасть можливість позитивно вплинути на свідомість кожного окремого студента як майбутнього фахівця в певній сфері народного господарства, підготувати майбутніх фахівців до життя у глобалізованому динамічному суспільстві. Це зумовлено необхідністю узгодити модернізаційні процеси у вищій освіті з соціально-економічною ситуацією в державі, збільшити кількість студентів, які б ефективно працевлаштовувалися за фахом і працювали в обраному напрямі, тобто забезпечували соціальний та економічний розвиток України.

Дослідження базується на тлумаченні педагогічних умов як дидактичної категорії, що характеризується сукупністю об'єктивних та суб'єктивних обставин, від яких залежить досягнення мети навчально-виховного процесу. Виходячи з цього, у дослідженні педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах визначені як такі, що стосуються об'єктивних чинників навчання і виховання майбутніх фахівців та конкретних суб'єктів навчальної діяльності - студентів і викладачів. Об'єктивними чинниками виступають зміст і форми організації навчально-виховного процесу у ВНЗ та його

навчально-методичне і матеріально-технічне забезпечення. До суб'єктивних належать мотивація студентів щодо набуття професії, рівень їх пізнавальної активності в умовах кредитно-модульної системи організації навчання, науково-педагогічний потенціал викладачів. Відтак, у дослідженні обґрунтовано, що педагогічними умовами модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ є: організаційні, пов'язані з демократизацією освітнього середовища на всіх рівнях системи вищої освіти; змістово-процесуальні, детерміновані трансформацією європейських стандартів у вітчизняний освітній простір та переходом на кредитно-модульну систему навчання; особистісно-розвивальні, спрямовані на самореалізацію і соціалізацію особистості, виховання її в дусі загальносвітових культурних і наукових традицій.

Показано, що модернізація навчально-виховної діяльності ВНЗ характеризується як внутрішній (реорганізація процесів навчання і виховання студентів), так і зовнішній (демократизація суспільства), процес, а це свідчить про її дуальний характер. Основу демократичної навчально-виховної діяльності становлять вільні за своєю суттю викладачі та студенти. До шляхів виховання останніх відносимо зміну освітньої системи, відмову від командно-адміністративних методів викладання, перехід до співробітництва викладачів із студентами, використання системи тьюторства, підготовку викладачів нової демократичної формації, надання студентам самостійності в навчанні й можливостей вибору викладачів та навчальних предметів.

У третьому розділі **“Експериментальна перевірка педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу у вітчизняних вищих навчальних закладах”** висвітлені зовнішні і внутрішні детермінанти модернізації навчально-виховного процесу у вітчизняних ВНЗ, що були піддані аналізу з метою організації педагогічного експерименту; розкрита критеріальна база оцінювання демократичних перетворень, під впливом яких відбуваються модернізаційні процеси в освіті; описаний хід та наведені результати експериментальної перевірки педагогічних умов модернізації навчально-виховного процесу.

На підставі розгляду дуального характеру процесу демократизації навчально-виховної діяльності ВНЗ запропонований і обґрунтований єдиний синтетичний критерій оцінки модернізації навчально-виховного процесу в умовах демократизації освітнього середовища — доступність одержання вищої освіти на засадах толерантності до проявів особистості — та визначено його показники: рівень упровадження демократичних свобод з метою наближення їх до європейського рівня; формування національної самосвідомості; прищеплення ідеалів світового та європейського гуманізму; індивідуальний підхід до кожної особистості; наближення якості вітчизняної освіти до загальноєвропейського рівня; стандартизація

навчально-виховного процесу; підвищення комплексної економічної ролі вищої освіти. Показано, що такі показники модернізації навчально-виховної діяльності ВНЗ, як підвищення комплексної економічної ролі вищої освіти і стандартизація навчально-виховного процесу є спільними для зовнішньої та внутрішньої складових синтетичного критерію. Ці моменти є спільними для розвитку освітніх систем країн ЄС і України, тому їх можна розглядати як підґрунтя модернізації навчально-виховної діяльності українських ВНЗ.

За встановленими показниками в контрольних і експериментальних академічних групах НТУУ “КПІ” і КНУ імені Тараса Шевченка, проводився аналіз результатів початкового етапу модернізації навчально-виховного процесу, що здійснюється за Болонською системою. Контрольними вважалися групи, навчання в яких відбувалося за традиційною системою, а експериментальними, в яких організація навчального процесу відбувалася з використанням кредитно-модульної системи та дотриманням обґрунтованих у дослідженні педагогічних умов. Порівняння, зроблене за допомогою методів математичної статистики за період з 2004 по 2008 рр., дало змогу підтвердити умови, на яких повинна будуватися технологія демократичної модернізації навчально-виховної діяльності ВНЗ України для досягнення позитивного ефекту (рис. 1).

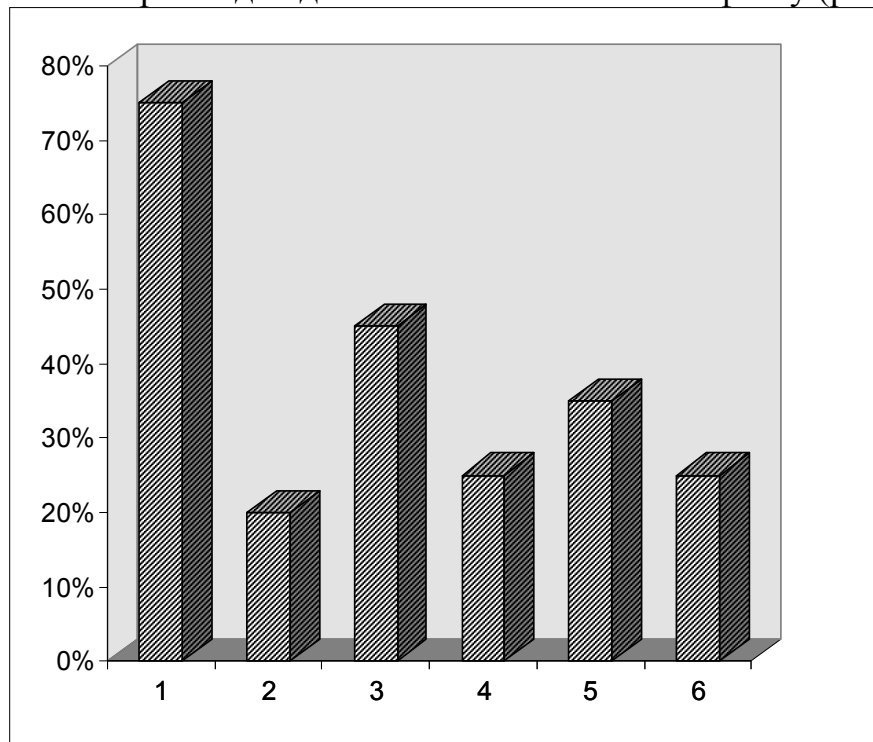

Рис. 1. Приблизна вагова частка (у відсотках) досягнутих результатів модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ:

1 – орієнтація на виховання кваліфікованого спеціаліста; 2 – введення загальноєвропейських освітніх стандартів; 3 – частка самоосвіти; 4 –

міжнародна мобільність; 5 – недержавна частка; 6 – прищеплення історико-культурних традицій та ідеалів загальносвітового гуманізму.

Проведене дослідження дозволило встановити, що успішність студентів вища залежно від тривалості викладання дисциплін, а також від терміну адаптації студентів до вимог кредитно-модульної організації навчання. Але якщо термін викладання дисциплін менший або близький до адаптаційного періоду – експериментальні умови в окремих випадках заважали студентам. Було встановлено, що у випадку викладання природничих наук такі заходи з модернізації навчально-виховного процесу, як перехід до дворівневого навчання, кредитно-модульна система організації навчання, рейтингове оцінювання навчальних досягнень студентів ефективні лише за умов їх впровадження на тлі демократичної модернізації як соціально-економічного розвитку країни, так і вітчизняного освітнього простору згідно з нормами Болонської декларації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведені теоретичне обґрунтування і новий підхід до розв'язання проблеми модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, що базується на забезпеченні педагогічних умов, які ефективно впливають на перебіг цього процесу.

1. Аналіз навчально-виховного процесу у зарубіжних і вітчизняних вищих навчальних закладах стану вищої освіти засвідчив, що на початку ХХІ століття об'єктивно винили передумови демократичної модернізації вітчизняної системи вищої освіти. Це пов'язано із досягненням певного рівня демократизації українського суспільства, невідповідністю цьому рівню наявних у системі вищої освіти командно-адміністративних підходів, а також сучасними тенденціями глобалізації, які спонукають Україну шляхом демократичних змін інтегруватися з Євросоюзом. Тому базовими детермінантами модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ є демократизація в руслі європейських освітніх стандартів у сукупності із збереженням національних історико-культурних цінностей та максимальним наближенням до українських соціально-економічних реалій. До європейських демократичних детермінант модернізації навчально-виховної діяльності відносяться: конкурентоспроможність вищої школи на міжнародному ринку праці; адекватність вищої освіти сучасній світовій економіці та науково-технічному прогресу; академічна і професійна мобільність; неупереджене ставлення до національних дипломів і кваліфікаційного рівня фахівців; модульна структура і особистісна орієнтованість освітніх програм; співпраця і гармонізація структур вищої школи; наявність незалежних систем акредитації і контролю якості освіти; європейський стандарт якості вищої освіти; культура навчання протягом

життя; конкуренція між ВНЗ при зміцненні їх співробітництва; зростання престижності вищої освіти і розширення її експортного потенціалу.

2. Узагальнення зарубіжного досвіду та вивчення сучасного стану діяльності вітчизняної системи вищої освіти дозволило обґрунтувати педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ. Ці умови стосуються об'єктивних чинників навчання й виховання майбутніх фахівців та конкретних суб'єктів навчальної діяльності - студентів і викладачів. Ключовими позиціями при виокремленні педагогічних умов у дослідженні виступили демократичні принципи модернізації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі та його особливості як багатогранного явища. Педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ України можна згрупувати за трьома основними напрямками відношень: студент – викладач, студент – студент і студент – навчально-виховний процес. Модернізація навчально-виховного процесу з дотриманням цих умов:

- передбачає виховання студентів у дусі загальносвітових культурних і наукових традицій, реалізацію індивідуального підходу до кожної особистості в процесі професійної підготовки, виховання національної самосвідомості на тлі прищеплення ідеалів світового та європейського гуманізму;

- орієнтується на створення демократичної системи управління (самоуправління) на всіх рівнях системи вищої освіти, формування демократичних навчальних традицій;

- спрямовується на наближення навчального рівня до загальноєвропейського, професійну орієнтацію з урахуванням українських соціально-економічних реалій.

Найбільш характерними рисами сучасного етапу демократичної модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ України визначено такі:

- впровадження основних ідей Болонської декларації розпочате нещодавно (з 2004 навчального року). Кількість задіяних у цьому ВНЗ стрімко зростає, але далеко не в усіх цих закладах зміни мають докорінний характер – значною мірою зміни поки що обмежені введенням кредитно-модульної і модульно-рейтингової систем та перерозподілом навчальних годин на користь консультацій і самостійної роботи студентів;

- стадія демократичної модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ України є початковою. Зміни на цій стадії відбуваються за такими напрямками: орієнтація на підготовку висококваліфікованого фахівця; введення загальноєвропейських освітніх стандартів; підвищення ролі самоосвіти; збільшення міжнародної мобільності; регулювання обсягів та якості частки ВНЗ недержавної форми власності; прищеплення студентам історико-культурних традицій та ідеалів загальносвітового гуманізму;

- запровадження стандартів Болонської декларації відбувається на тлі існуючої традиційної освітньої системи. В значній частині ВНЗ нововведення поки що не є докорінними, що викликає у студентів

необхідність адаптації до двох навчально-виховних підходів одночасно, тобто в певному розумінні до подвійних стандартів (або вимог). Необхідність адаптації до нових підходів негативно впливає на студентів через збільшення тривалості адаптаційного періоду, що гальмує ефективність інноваційних змін. У викладачів також виникає потреба в адаптації до нових реалій. Цей ефект викликає негативне сприйняття модернізації навчально-виховного процесу на етапі впровадження європейських норм і стандартів в освіті.

3. Модернізація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах відповідно до Болонського процесу характеризується розробкою єдиних освітніх критеріїв і стандартів у масштабах усього Європейського континенту, стосується впровадження кредитно-модульної системи організації навчання, рейтингового оцінювання навчальних досягнень студентів і переходу на дворівневе навчання.

За результатами дослідження виявлені провідні тенденції модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ України, на підтримку і розвиток яких спрямовані обґрунтовані в дослідженні педагогічні умови цього процесу змін, що відповідає сучасним вимогам:

- виховання вільної за своєю особистісною суттю студентської молоді, а значить, відмова від командно-адміністративних методів викладання і ставлення до студентів; співробітництво викладачів із студентами; повноцінне використання системи кураторів (тьюторів); підготовка викладачів нової демократичної формації; надання студентам самостійності й можливостей вибору викладачів та навчальних дисциплін;

- орієнтація навчально-виховної діяльності на кінцевий результат – врахування реальної ситуації з працевлаштуванням на внутрішньому ринку, організація своєрідного зворотного зв'язку “ВНЗ – ринок праці”, створення висококваліфікованого спеціаліста відповідно до потреб “замовника”. В якості останнього можуть виступати як державні, так і недержавні (приватні) структури;

- заохочення студентів до самоосвіти, освіти впродовж всього життя;

- виховання усвідомлення того, що науково-технічний прогрес вимагає постійного оновлення фахових знань, що без роботи з удосконалення власних знань і умінь сучасний фахівець існувати не може;

- розвиток самоконтролю студентів, навичок вести самостійну роботу, збільшення її вагової частки у навчальному процесі;

- підвищення міжнародної мобільності студентів. Формування у студентів потреби в досконалому опануванні кількох мов;

- підвищення недержавної частки у фінансуванні вищої освіти. Поява платного навчання і контрактних студентів у державних ВНЗ, бурхливий розвиток недержавної гілки вищої освіти;

- формування національної самосвідомості завдяки ретельному та всебічному вивченню історико-культурних традицій. Паралельно з цим

процесом – прищеплення ідеалів європейського (а в перспективі – загальносвітового) гуманізму, виховання “людини світу”;

4. Проведене, на основі розробленої критеріальної бази оцінювання якості демократичних змін у діяльності вищих навчальних закладів, експериментальне дослідження дозволяє стверджувати про статистично значимий позитивний вплив модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ України на рівень навчальних досягнень студентів. Так, оцінка відмінностей у рейтингових показниках засвоєння знань студентів експериментальних та контрольних груп, проведена з використанням U-критерію Манна-Уїтні, дозволила виявити відмінності у значеннях порівнюваних показників. Одержані результати порівняння підтвердили висунуту у дослідженні гіпотезу.

Практична реалізація та експериментальне дослідження не вичерпують усіх проблем модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Перспективним у подальшій її розробці вбачаємо вивчення впливу модернізації навчально-виховного процесу на формування фахової компетентності випускників вищих навчальних закладів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дворнікова Н.С. Розвиток недержавної вищої школи у руслі демократизації системи української вищої освіти / Дворнікова Н.С. // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. – 2007. - Додаток 3 (т.5). – С. 54 – 59.

2. Дворнікова Н.С. Методологічний підхід до процесу демократизації вітчизняної системи вищої освіти / Дворнікова Н.С. // Педагогічні науки. [зб.наук.праць]. - Випуск 47. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. – С. 269 – 272.

3. Дворнікова Н.С. Модернізація навчально-виховного процесу як наукова проблема /Дворнікова Н.С. // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис: – 2008. - №3 (Додаток 2). Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». (Т.2).– С. 37 – 43.

4. Дворнікова Н.С. Модернізація навчально-виховного процесу у ВНЗ в контексті демократизації освіти /Дворнікова Н.С. // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: педагогіка і психологія: [зб.наук.праць]. - Випуск 19 (3). – Ялта: Кримський гуманітарний університет, 2008. - С. 55-61.

5. Дворнікова Н.С. Критерії ефективності впровадження кредитно-модульної системи організації навчання у вищих навчальних закладах /Дворнікова Н.С. // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з

особливими потребами: [зб.наук.праць]. К.: Університет «Україна», – 2008. – №5 (7). – С.41 – 49.

6. Дворнікова Н.С. Тенденції демократизації у розвитку американської, європейської та вітчизняної систем вищої освіти /Дворнікова Н.С. // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: [збірник науково-технічних праць]. – Львів: НЛПТУУ, 2008. – С. 269 – 276.

7. Дворнікова Н.С. Малое предпринимательство и ВУЗ: горизонты сотрудничества / Дворнікова Н.С. // Актуальні питання гуманітарних, економічних і правових наук та їх інформаційне забезпечення: збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 вересня 2001 року). - Хуст: ХФ ВМУРоЛ «Україна», 2001. – С.84-87.

8. Дворнікова Н.С. Окремі аспекти формування морально-етичних принципів при підготовці фахівців з соціальної роботи / Дворнікова Н.С. // Розбудова держави: освіта, наука, економіка: збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції (17-19 травня 2004 р.). - Хуст: ХФ ВМУРоЛ «Україна», 2004. – С. 52-55.

9. Дворнікова Н.С. Впровадження положень Болонської декларації в умовах приватного вищого навчального закладу //Дворнікова Н.С. // Сучасні педагогічні технології і освітні системи ХХІ століття: збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції (15-16 листопада 2007 року). - Кіровоград, 2007. - С.34-41.

10. Дворнікова Н.С. З досвіду впровадження кредитно-модульної системи в Карпатському інституті підприємництва /Дворнікова Н.С. // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі. Тези доповідей восьмої міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Університет «Україна», 2007. – С. 30-32.

11. Дворнікова Н.С. Організація самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної технології навчання / Дворнікова Н.С. // Кредитно-модульна система організації навчального процесу: матеріали науково-практичного семінару (3 грудня 2007 року). – К.: Університет «Україна», 2007. – С.114-119.

12. Дворнікова Н.С. Педагогічні умови демократичної модернізації навчально-виховного процесу у ВНЗ / Дворнікова Н.С. // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18-20 вересня 2008 року). – Ялта: Кримський гуманітарний університет, 2008. - С. 192-199.

АНОТАЦІЇ

Дворнікова Н.С. Педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. –

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

У дисертації проведено аналіз розвитку системи європейської вищої освіти і встановлено причини, які зумовили її модернізацію. Доведено необхідність модернізації вітчизняної освітньої діяльності ВНЗ згідно із загальноєвропейськими стандартами. На основі вивчення результатів впровадження принципів Болонської декларації у навчально-виховну діяльність європейських ВНЗ розкриті педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України. Розглянуто та уточнено дефініції, що характеризують модернізацію навчально-виховного процесу у вищій школі.

Обґрунтовано показники ефективності модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, за якими було проведено порівняльний аналіз результатів навчально-виховного процесу у контрольних та експериментальних академічних групах. Порівняння, зроблене за допомогою методів математичної статистики, підтвердило ефективність педагогічних умов як одного з чинників модернізації навчально-виховної діяльності ВНЗ України задля успішного входження вітчизняної вищої освіти в єдиний Європейський освітній простір.

Ключові слова: навчально-виховна діяльність ВНЗ, модернізація навчально-виховного процесу, Болонська система, європейські освітні стандарти, вища освіта України, педагогічні умови, демократизація освітнього середовища.

Дворникова Н.С. Педагогические условия модернизации учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова: Киев, 2009.

В диссертации проведен анализ развития системы европейского высшего образования и установлены причины, которые обусловили ее модернизацию. Доказана необходимость модернизации отечественной образовательной деятельности ВУЗов в соответствии с общеевропейскими стандартами. На основе изучения результатов внедрения принципов Болонской декларации в учебно-воспитательную деятельность европейских ВУЗов раскрыты педагогические условия модернизации учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях Украины. Рассмотрены и уточнены дефиниции, которые характеризуют модернизацию учебно-воспитательного процесса в высшей школе. Проанализированы научные работы отечественных и зарубежных авторов о модернизации учебно-воспитательного процесса, показано, что

модернизация есть составляющей общего процесса - демократизации системы образования.

Определены общие и отличительные признаки современных украинской и европейской систем высшего образования, учет которых позволяет достигать положительных результатов модернизации, несмотря на значительные различия в социально-экономической сфере, в исторических и культурных традициях, менталитете между странами.

К первым относятся: отсутствие гибких вариантов изучения дисциплин в системе украинской высшей школы, проблематичность выбора преподавателя студентами, фактическое отсутствие у студентов возможности выбора личной образовательной траектории, недостаточность материально-технического обеспечения, предметная переполненность учебных семестров в отечественных высших учебных заведениях .

Вторыми являются: общность целей высшего образования, интеграция научного знания, демократизация образовательной среды, ориентация высшего образования на конечный результат - трудоустройство выпускников и удовлетворение требований потребителей - работодателей и другие.

Европейские детерминанты модернизации учебно-воспитательной деятельности - конкурентность высшего образования на международном рынке труда, его адекватность современной мировой экономике и научно-техническому прогрессу, академическая и профессиональная мобильность, непредвзятое отношение к национальным дипломам, модульная структура программ и рейтинговое оценивание, наличие независимых систем аккредитации и контроля качества высшего образования - требуют для своего внедрения в системе отечественного высшего образования создания определенных педагогических условий.

В исследовании обосновано, что ведущими педагогическими условиями модернизации учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях Украины являются: организационные, связанные с демократизацией образовательной среды; содержательно-процессуальные, детерминированные трансформацией европейских стандартов в отечественную образовательную среду и переходом на кредитно-модульную систему организации обучения в высшей школе; личностно - развивающих, направленных на самореализацию и социализацию личности, воспитание ее в духе общекультурных и научных традиций, следствием чего является повышение уровня учебных достижений студентов, оптимизация подготовки будущих специалистов в отечественных высших учебных заведениях, усовершенствование методики профессионального образования.

Осуществлена экспериментальная проверка модернизации учебно-воспитательного процесса в отечественных высших учебных заведениях при соблюдении указанных условий.

Обоснованы показатели эффективности модернизации учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях, за которыми был проведен сравнительный анализ результатов учебно-воспитательного процесса в контрольных и экспериментальных академических группах. Сравнение, сделанное с помощью методов математической статистики, подтвердило эффективность педагогических условий как одного из факторов модернизации учебно-воспитательной деятельности высших учебных заведений Украины с целью успешного вхождения отечественного высшего образования в единое Европейское образовательное пространство.

Ключевые слова: учебно-воспитательная деятельность вузов, модернизация учебно-воспитательного процесса, Болонская система, европейские образовательные стандарты, высшее образование Украины, педагогические условия, демократизация образовательной среды.

Dvornikova N.S. Pedagogical terms of the teaching-educational process modernization at higher school institutions. – Manuscript.

Thesis in order to get the candidate's degree on pedagogical sciences, on 13.00.04 – theory and methods of vocational education. The M.P. Drahomanov national pedagogical university. – Kyiv, 2009.

The analysis of European higher education development is adhered and the reasons that caused its modernization are determined in the thesis. The necessity of national educational activities of higher educational institutions according to general European educational standards modernization is proved. Pedagogical terms of the teaching-educational process modernization in higher educational institutions of Ukraine are discovered on the basis of investigation of the Bolon declaration principals into the teaching-educational activities of the European higher educational institutions installation. The definitions that characterized the modernization of the teaching-educational process in higher school are considered and specified.

The indices of effectiveness of the teaching-educational process modernization in higher educational institutions which the comparative analysis of the teaching-educational process in control and experimental academic groups have been made by are substantiated.

The comparison made with the help of mathematical statistics methods corroborated the effectiveness of pedagogical conditions as one of the factors of the teaching-educational activities of the higher educational institutions of Ukraine modernization for successful joining of the national higher education into the united European educational space.

Key-words: teaching-educational activities of higher educational institutions, modernization of teaching-educational process, Bolon system, European educational standards, higher education of Ukraine, pedagogical terms, democratization of educational environment.